

PRESENTACIÓ

per

BORJA DE RIQUER I PERMANYER

Caplletra,
Primer llibre
d'un àlbum
d'un Triada,
J. Triadó i
R. Miquel
i Planas,
Impremta
Elzeviriana,
Barcelona
1996



questa no és una obra ni convencional ni improvisada. *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans* és un producte editorial diferent, innovador i original. És, també, un projecte pensat i confegit amb l'assessorament de prestigiosos especialistes en ciències socials. I és, sobretot, el resultat del treball d'un ampli equip i de centenars de col·laboradors.

Josep Termes, a les pàgines anteriors, en referir-se a les característiques d'aquesta obra utilitza els qualificatius de desacomplexada i renovadora. En efecte, aquesta ha estat des de bon començament la voluntat dels qui hem dissenyat i dirigit aquest projecte —Jordi Casassas i jo mateix—, que ara esdevé una realitat.

Quan vam elaborar la proposta inicial, per la tardor del 1991, ja teníem el clar convenciment que no volíem fer una història fragmentada en territoris, ni en grups socials, ni en temàtiques específiques que poguessin ser objecte de tractaments aïllats i desconexos. No. El que cercàvem era donar una perspectiva de globalitat a la història dels Països Catalans, un tractament temàtic que fos realment interdisciplinari i una visió dinàmica dels fets històrics. I això, evidentment, implicava la superació de no pocs obstacles i la modificació de les orientacions i les inèrcies d'unes metodologies massa acostumades a tractaments monogràfics i anàlisis cenyides a territoris aïllats.

Des d'un primer moment els qui hem treballat en aquesta obra teníem l'ambició d'anar més enllà de les cròniques més o menys erudites, centrades en temàtiques que destaquen sobretot la vida política, els fets bèl·lics i, de fet, el paper dels grans personatges. Per això, el que oferim en aquests dotze volums són moltes altres coses. Coses que responen al creixent interès ciutadà per noves temàtiques, per visions de la història tal vegada menys rígides i més variades, i més riques. Fixeu-vos bé: moltes de les qüestions que avui interessen més a la gent, com ara aspectes de la vida quotidiana, de les tradicions i de la cultura populars, de l'oci i els esports, de les creences i de les mentalitats, o les mateixes formes de treball, de vida i d'habitatge, de la salubritat i de les malalties, gairebé no son tractades a les grans col·leccions i a les obres d'història més convencionals.

Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans recull aquests aspectes, ja que considerem que, malgrat que semblin secundaris o perifèrics a les grans línies d'interpretació, no poden ser ignorats si hom pretén descriure el complex funcionament d'una societat en el seu conjunt. Així, aquesta és una obra de caràcter interdisciplinari que

té l'ambició de trobar un punt just d'equilibri entre les diferents temàtiques per tal de no caure ni en el predomini excessiu de l'esfera socio-econòmica, ni en una història centrada preferentment en el món cultural, ni menys encara en la simple crònica de la vida privada dels habitants dels Països Catalans. La gran novetat d'aquesta obra és, per tant, el seu variat caràcter temàtic. D'aquesta manera teniu a les mans una publicació d'ampli abast, la història de tota una societat i no solament de les minories.

Amb aquesta història social intentem d'analitzar els aspectes més variats de la vida col·lectiva dels catalans. Però, com que es tracta, sobretot, d'una història, els eixos vertebradors de tota la narració no deixen d'ésser els principals fets i els esdeveniments més transcendents. Ens interessa d'oferir, en tot moment, una visió en la qual predomini el factor evolutiu i dinàmic, de canvi i transformació, d'interrelació entre l'escena política i el funcionament de la societat, i no pas centrar-nos en aproximacions de caràcter simplement estructural.

El lector podrà comprovar que amb aquesta ambiciosa proposta no tractem d'explicar una vegada més els trets més fonamentals de la nostra història i prou, sinó que això va acompanyat i condicionat per l'amplitud de les altres temàtiques que s'hi introdueixen. Perquè són els éssers humans, tots els homes i les dones, els grans protagonistes de la nostra història. I tots ells vistos tant dins dels seus grups socials específics com dins de tota la col·lectivitat.

Així, en els diferents volums ens aproximem a les majories i a les minories socials; als grups que tenien l'hegemonia econòmica, el poder polític o el predomini cultural, i també als sectors subalterns, incloent-hi els grups més marginals. Es tracten tots els ambients de la societat, dels més centrals als perifèrics —des del comerciant de Barcelona fins al carboner de les Guïlleries, des del llaurador d'Ontinyent fins al pescador de Ciutadella, des del propietari de Campos fins al teixidor d'Igualada—; trobareu, així, referències a la gent de les ciutats i a la del camp, a la de la muntanya i a la de la mar, i això per a totes les diferents èpoques. Intentem explicar com vivien i com morien; com treballaven i com es divertien, què pensaven i què feien. I, tornem a dir-ho, sempre amb una visió clarament històrica que intenta superar els plantejaments reduccionistes de la crònica dels fets polítics i que cerca la globalitat, sempre dinàmica i evolutiva, i que aprecia els processos de canvi i de desenvolupament dels fenòmens històrics.

Pretenem, per tant, oferir un millor coneixement del que fou el conjunt de la societat dels Països Catalans i, això, fer-ho per diferents camins, a través d'anàlisis variades i complementàries la unió de les quals ens doni una panoràmica prou rica i exacta de la realitat històrica. A tota l'obra hi ha, doncs, el predomini d'una voluntat interdisciplinària, de tractament de les diferents èpoques des de prismes diferents, cosa que no és corrent en la majoria de les obres d'història.



Sacrifici
d'Igualada.
Empúries,
segle I aC.
MME
foto: R.M.

La necessària ordenació i jerarquització de les matèries no s'ha fet amb criteris arbitraris, ni hem pretès de manera frívola posar-hi una mica de tot. A tots els volums trobareu com s'analitzen les relacions entre els homes i el seu país, i les diverses maneres d'asentar-se als territoris; igualment es tracten les formes d'organització del treball i les vinculacions creades per la propietat i la producció; també s'estudien les relacions familiars i les existents entre els grups socials, i com es forjaven les solidaritats i per què sorgien els antagonismes que enfrontaven col·lectius; es té en compte, igualment, les relacions de poder, les presències i les absències dels grups en les institucions, i el paper i la gestió d'aquestes; de la mateixa manera s'explica la funció social dels diferents vehicles d'expressió, com la llengua parlada, l'obra escrita i, en general, les diferents manifestacions culturals; i, lògicament, es concedeix especial atenció a tot el que afecta el món de les creences, la religió, les mentalitats i les tradicions.

Per tal de donar cabuda a aquesta gran varietat de qüestions hem estructurat els volums en diferents tipus d'articles: als articles llargs s'aborda amb deteniment els grans

temes polítics, socials, econòmics, culturals, demogràfics, etc. Hi ha, a més, uns articles curts que tracten qüestions molt més específiques. I, finalment, trobareu, inserits dins els articles llargs, uns breus articles complementaris dedicats a aspectes molt més puntuals i monogràfics. D'aquesta manera hem volgut oferir al lector articles que representen una gran varietat temàtica.

En resum, aquesta és una història de la societat, entesa com la dels diversos i variats fenòmens i moviments socials existents. Una història que ha estat elaborada amb la voluntat d'explicar el com i el perquè de les transformacions sofertes pels Països Catalans al llarg de segles.

La tasca feta pels diferents equips de directors de volum i de col·laboradors ha estat complexa, ja que ha calgut integrar el que sovint són mètodes d'anàlisi diferents i cercar unes visions finals complementàries i no pas divergents. Cal dir que, aquesta voluntat d'acoblar dins d'una obra de tanta extensió el conjunt de les ciències socials, no té gaires precedents al nostre país.

Ara bé, cal també tenir present que ha estat impossible que en tots els volums de l'obra es pogués tractar tots els temes. Hi ha diverses raons que ens han obligat a ser selectius: en primer lloc, no podem amagar el fet que estem força condicionats pel mateix nivell de desenvolupament que avui tenen les ciències socials al nostre país, cosa que ha fet que no tot el que semblava interessant pogués ser inclòs si resulta que no ha estat estudiat satisfactòriament; segonament, també és evident que certes qüestions tenien una escassa rellevància en algunes èpoques, i no cal abordar-les sempre de manera específica;

Miniatures de la Bíblia de Rodas, monestir de Santa Maria de Ripoll, segle XI. BNP. foto: R.M.



Fragment del retaule de la Trinitat, 1489. MHR. foto: G.S.



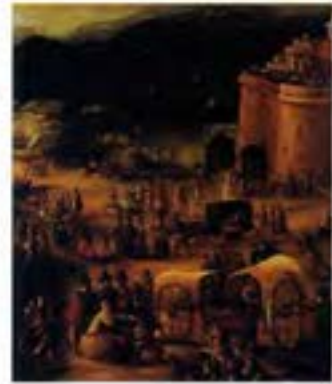
en tercer lloc, sovint hem optat per incloure alguns temes dins d'altres més globals, atesa la reduïda entitat que tenien per ells mateixos. Crec que el lector comprendrà que no ha estat una tasca gens fàcil saber seleccionar i jerarquitzar tots els temes en cadascun dels volums per tal que aquestés tinguessin una forma coherent i integrada, i alhora variada.

Però, tal vegada, on són més exactes els qualificatius emprats abans per Josep Termes en parlar d'aquesta obra —renovadora i desacomplexada— és en la proposta de l'abast territorial. Aquesta pretén ser la història comuna dels Països Catalans, d'un conjunt d'àmbits socials que, com tots, tenen en el seu interior semblances i disparitats, han viscut moments de coincidència i etapes de divergència. Optar per una perspectiva totalitzadora dels Països Catalans comporta analitzar unes societats que en certes èpoques s'han manifestat relativament homogènies i solidàries, mentre que en altres han palesat comportaments diversos que expressaven varietats notables. Ara bé, dins de qualsevol marc social sempre han existit contradiccions, tensions i disparitats, que són el resultat de processos socials i econòmics diferenciadors, i per això fins la mateixa consciència de col·lectivitat i de pertinença és sempre fluctuant i desigual.

L'opció conscient i ferma d'oferir una anàlisi conjunta dels Països Catalans ha implicat, cal reconèixer-ho, un notable repte per a tots els col·laboradors de l'obra. És evident que per a certes etapes històriques es tractava d'intentar reflexionar sobre uns marcs socials amb especificitats òbvies i que, fins ara, han estat estudiats de manera desigual, tant pel que fa als diferents territoris com al mateix desenvolupament concret de les diferents ciències socials.

Així, el marc espacial dels Països Catalans fa que aquesta obra no sols sigui innovadora sinó també valenta. La tradició historiogràfica ha preferit el tancament en marcs reduïts, territori a territori, fent, per tant, un tractament diguem-ne regionalitzat. Lluitar contra les inèrcies d'aquestes tradicions ha estat un dels objectius i, tal vegada, un dels èxits d'aquesta obra. Per diverses raons han predominat, fins fa ben poc, opcions historiogràfiques que no es plantejaven l'atractiu repte intel·lectual de reflexionar sobre les relacions i vinculacions, les sincronies i dissincronies, dels Països Catalans. Crec que és important destacar que, per a la major part dels col·laboradors del present projecte historiogràfic, aquest ha estat el primer cop que acceptaven un repte professional d'aquestes característiques. I el lector comprovarà que els seus esforços no han estat estèrils, ni de bon tros.

Així, lògicament, hem defugit el fàcil, i discutible, recurs de fer que el gros de les col·laboracions se centrés sols en Catalunya i d'afegir, al final de cada gran tema o del volum, uns pocs articles referents a les Illes, el País Valencià i la Catalunya del Nord. Fer això hauria significat donar una consideració secundària i marginal a aquests països, ja que a tota l'obra predominaria el tractament estricte del Principat. És per això que a to-



L'espulsió dels moriscos pel Grau de València, c. 1610-23, CCFB
foto: M. G.

tes les introduccions globals fetes pels directors dels volums s'aborda directament i explícitament la problemàtica dels Països Catalans. Igualment, a la major part dels articles específics, fins i tot als referents a les èpoques de més gran disjunció, es fan aproximacions de caràcter comparatiu sobre els comportaments socials i polítics, o l'evolució econòmica, dels diferents països, comparant i contrastant sempre semblances i disparitats.

Establir la periodització d'una obra integrada per dotze volums ha estat també una tasca complexa, ja que les qüestions cronològiques són sempre discutibles i relativament convencionals. Ara bé, els seus límits temporals són prou clars. Es tracta d'una història

general que comença analitzant les primeres manifestacions de la presència de l'home en l'actual territori dels Països Catalans i finalitza en la més viva actualitat, en la societat de les acaballes del segle XX, la dels anys noranta. Es comença, per tant, analitzant les primeres societats que es desenvoluparen històricament en aquest àmbit territorial, aquelles que, si bé és abusiu qualificar-les ja



Treball al camp, J. Nadal, s.d., col·l. part. foto: J.G.



Escena de la guerra del Francès, J.B. Flaugier, s.d., AMM foto: R.M.

de catalanes —com la societat ibèrica o la romana— acabaren conformant el substrat sobre el qual es forjaren els Països Catalans.

Amb tota lògica, però, donem més importància i extensió a aquelles èpoques en què els homes són més, tenen lligams socials més complexos i estableixen entre ells unes relacions més àmplies i estables. Aquestes èpoques són les més properes —de l'edat mitjana ençà— i de les quals disposem de més i millors coneixements. Per això atorguem més importància i extensió a les èpoques en funció de la seva proximitat al nostre temps. Així, per exemple, ocupa més espai i amplitud l'edat mitjana que els temps antics, i l'època contemporània respecte de la moderna.

Als darrers volums insistim en el tractament aprofundit de l'època contemporània, dels segles XIX i XX, que representen més de la meitat de l'obra. I, especialment, dediquem força atenció a les darreres dècades, des dels anys del franquisme fins a la situació actual, ja que han estat, sens dubte, unes dècades de transcendents canvis socials, econòmics, culturals i polítics, que cal analitzar en tota la seva varietat i profundament. I, lògicament, l'actual societat, la de les dècades dels vuitanta i els noranta, és objecte, en el darrer volum, d'una acurada anàlisi. I la fem des de diferents perspectives i metodologies, les unes de caràcter polític o social, les altres més econòmiques, sociolingüístiques, demogràfiques o culturals. I tot això per tal d'intentar de donar una mena de diagnòstic del que és en realitat i de com funciona avui la nostra societat.

Al conjunt de l'obra hem intentat que hi hagués una combinació flexible entre la reflexió assagística, que cerca la interpretació, i la descripció acurada i rigorosa dels esde-

veniments i dels fenòmens històrics. Així, les grans línies interpretatives i les valoracions més generals són les que emmarquen i donen sentit a les anàlisis més concretes.

Una obra d'aquestes característiques difícilment podria ser feta per uns pocs historiadors. Des d'un primer moment hem optat per un ampli projecte col·lectiu amb la presència d'una pluralitat de col·laboradors, més de 350 en total. Hem destacat, per tant, els articles ben construïts i rigorosos redactats per especialistes de les diverses matèries que són tractades als diferents volums.

Tots aquests col·laboradors s'acoblen al voltant de la fonamental figura del director del volum, és a dir, de l'historiador que ha concretat el projecte global en una etapa determinada, que n'ha dissenyat el contingut, que ha seleccionat els col·laboradors i que ha elaborat la síntesi global i interpretativa del període, la qual s'exposa en la introducció de cadascun dels volums.

L'obra té la voluntat de combinar rigor amb amenitat, d'establir una relació prou àgil entre la necessària precisió de les dades i dels fets i una certa varietat temàtica i un estil entenedor. Sempre hem pensat que l'obra havia de saber combinar un to d'alta divulgació i ser assequible pel gran públic; és a dir, mantenir, a la vegada, un alt rigor conceptual i informatiu i una pregona amenitat.

En el pròleg, Josep Termes esmenta que aquesta obra és fruit de la segona generació dels historiadors de la postguerra. En efecte, la gran majoria dels col·laboradors i la totalitat dels directors dels volums són gent que va estudiar a la universitat els agitats anys 1960-70 i que, malauradament, no va poder gaudir directament del mestratge de la generació de la Guerra Civil. De tota manera, és una generació que, si bé es formà en uns anys marcats per la crisi de la dictadura franquista i per notables convulsions polítiques i ideològiques, no per això deixà de rebre la influència, el suport i, fins i tot, l'amistat de la generació precedent, de la primera fornada de la postguerra, la formada pels Tarradell, Reglà, Nadal, Giralt, Fontana, Molas, Mercader, Termes i tants d'altres.

Aquesta segona generació de postguerra, de la qual formen part, com hem dit, tots els directors dels volums —gent que actualment està entre els 40 i els 50 anys—, ha arribat a la seva maduresa científica els anys 1980-90. Aquesta obra és, per tant, el resultat del rigorós treball professional, de l'acurada recerca i de la suggerent reflexió intel·lectual d'aquesta generació. És per això que coincideixo amb el judici de Josep Termes quan afirma que *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans* és una obra col·lectiva que reflecteix prou bé el notable progrés sofert per la historiografia dels Països Catalans els darrers anys.



Ball de tarda,
R. Casas,
1896, CL
foto: R.M.

Una manifestació obrera,
A. Estruch,
1904, MAS
foto: R.M.

Una obra d'alta divulgació com és aquesta exigia que es concedís una molt especial atenció i cura a la part gràfica. I així ho hem fet. La il·lustració té, en el conjunt dels dotze volums, un pes destacadíssim, fins al punt de significar el 40% de l'espai imprès. Es tracta, per tant, d'una obra profusament il·lustrada, cosa que destaca i contrasta respecte d'altres col·leccions d'història existents avui en les quals la importància de la part gràfica és ben escassa.

Crec que no és exagerat afirmar que la part d'il·lustració, i el mateix disseny, d'aquesta obra representa tota una proposta d'un model iconogràfic pròpi, que s'insereix clarament dins les tendències actuals més renovadores de les obres il·lustrades. Hem intentat d'elaborar uns llibres que no sols sorprenguin els qui els consulten pel seu atractiu visual, sinó també per la novetat i la varietat de les il·lustracions que s'hi ofereixen.

El plantejament interdisciplinari, l'abast territorial dels Països Catalans i l'amplitud cronològica de l'obra han obligat a un gran esforç d'imaginació i de treball l'equip d'il·lustració dirigit per Manel Risques amb la col·laboració de Virtuts Angulo. Ells han fet una molt acurada recerca, selecció i tractament tècnic de les imatges que hom volia reproduir, seguint uns criteris prou clars: de primer, el de la qualitat, originalitat i interès visual de les imatges; segonament, l'interès en el fet

que la il·lustració reflectís prou adequadament diferents aspectes de la vida social i que fos un complement prou adient i útil del text; i, evidentment, el darrer criteri era presentar una àmplia varietat de fonts iconogràfiques: dibuixos, mapes, plànols, gràfics, diagrames, esquemes, quadres, fotografies, etc. És a dir, es tractava d'oferir, a partir d'una àmplia recerca, les millors i més originals imatges de la història de la societat dels Països Catalans.

La voluntat de presentar il·lustracions d'alta qualitat, moltes d'elles inèdites o poc conegudes, i amb un plantejament iconogràfic original, ha fet que molta de la part gràfica sigui també de creació pròpia, és a dir, elaborada específicament per a aquesta obra a partir de la documentació subministrada pels nostres col·laboradors.

La idea bàsica que ens ha inspirat és que, amb un primer cop d'ull, el lector que consulti aquesta obra trobi uns volums que destaquen també per la seva notable qualitat estètica i per la novetat del plantejament amb què s'ofereix la part gràfica.

Les il·lustracions són, essencialment, el suport i l'ampliació del text, l'acompanyen i permeten transmetre coses que, d'altra manera, dins el text resten marginades o són poc al·ludides. És per això que, sovint, incloem uns peus explicatius de les il·lustracions que serveixen per a ampliar i concretar informacions que no han pogut ser tractades als textos dels articles.

Com hem dit abans, en aquesta obra oferim un conjunt d'il·lustracions molt variades; la proposta més original, però, tal vegada sigui la dels dibuixos, amb els quals pretenem reproduir diferents elements urbanístics —pobles, barris, places, carrers, etc.— o

Companya entrant a la plaça de Sant Jaume, A. Cernelles, Barcelona, 2-3-1938, ACG



Soldats republicans cap a un camp de concentració, R. Capa, Rosselló, febrer del 1939 foto: Zardoya



escenes de la vida social en espais rurals o urbans, o axonometries de grans edificis —catedrals, palaus, hospitals, castells, teatres, universitats, estacions, hotels, cinemes, etc.— o de llocs de treball específic —molí fariner, trull, forn de calç, pou de glaç, etc.—. I aquesta tasca ha exigut una complexa documentació previa per tal que aquestes reconstruccions no sols destaquessin per la qualitat de la creativitat del dibuixant sinó també per la seva fidelitat històrica.

Igualment trobareu a les pàgines d'aquests volums una gran quantitat de mapes i plànols construïts a partir de les dades aportades pels nostres especialistes. Amb la voluntat de presentar una informació el màxim de precisa, però alhora variada, útil i fàcilment comprensible, incloem diferents tipus de mapes i plànols històrics, geogràfics, econòmics, socials, culturals, artístics, religiosos, etc. I el mateix podríem dir respecte dels gràfics, diagrames i quadres, elaborats amb un gran esforç de documentació per tal d'oferir dades i referències no solament demogràfiques, polítiques i econòmiques, sinó també literàries, associatives o esportives.



*Plaça de Sant Agustí Vell,
F. Català-Roca,
Barcelona, s.d.,
ACR.*

*El carrer,
Fragment,
J. Genovès,
1960, MSPV
fons G.C.*

Pel que fa a les fotografies, cal dir que ací l'esforç de recerca en arxius i museus, tant públics com privats, d'arreu dels Països Catalans ha estat considerable. S'ha cercat, des d'un principi, de combinar bellesa, diversitat, originalitat i estreta relació amb la temàtica tractada al text. Crec que el lector fàcilment s'adonarà que es reproduïxen una gran diversitat de fonts iconogràfiques, des de cartells publicitaris fins a ex-vots, passant lògicament per reproduccions d'edificis, pintures, escultures, gravats, objectes decoratius, instruments musicals, etc.

Per tal que el lector es faci càrrec del gran pes que la part d'il·lustració té dins d'aquesta obra, tal vegada n'hi ha prou amb indicar que, en el conjunt dels dotze volums, sortiran reproduïts més de 200 dibuixos, uns 300 diagrames, quadres i gràfics, quasi 400 mapes i plànols i prop de 5 000 fotografies.

Tot i la pregona especificitat de cadascun dels volums, l'obra en conjunt té una uniformitat notable, garantida tant per l'homogeneïtat en el disseny gràfic elaborat per l'equip Sarsanedes/Azcunze/Ventura, com per la coherència del plantejament global. I per a aconseguir aquesta uniformitat ha estat fonamental la tasca realitzada per Anna Carbonell com a cap de redacció de l'obra.

Amb la voluntat que tots els volums siguin susceptibles de consultes de caràcter puntual, s'inclou al començament de cadascun un ampli sumari dels continguts. Completen les informacions donades pels articles unes cronologies temàtiques, una bibliografia de referència i un índex analític.